

Pomen samopredstavitve
mladostnic – primerjava
uradne dokumentacije
s tem, kar same povedo
o sebi

The importance of self
presentation of adolescent
girls: comparison of the
official documentation
with their own self-
presentation

Jana Rapuš Pavel

Povzetek

Jana Rapuš Pavel, mag. soc. ped., Pedagoška fakulteta v Prispevek se ukvarja z vprašanjem, ali lahko mladostnice, ki živijo v vzgojnem zavodu, s samopredstavitvijo dopolnijo dokumentacijske vire o njih samih in s tem pomembno prispevajo k razumevanju svojega položaja. Podatki za raz-

Ljubljani, Kardeljeva pl. 16, 1000 Ljubljana. *iskavo so zbrani s polstrukturiranimi terenskimi intervjuji in iz pisnih dokumentacijskih virov. Obdelani so z metodo kvalitativne analize. Rezultati kažejo, da informacije, ki jih lahko zberemo z intervjujem, pomembno dopolnijo dokumentacijske vire z aktualno problematiko, kontekstualiziranimi ter konkretiziranimi opisi kvalitet odnosov na različnih življenjskih področjih.*

Ključne besede: mladostnik, samopredstavitev, subjektivni pomenski svet, kvalitativno raziskovanje

Abstract

This paper looks at the question whether teenage girls in correction institutions can compound their documentation with their self presentation and thus contribute towards the better understanding of their situation. The data for the research comprises of half structured field interviews and written documentation. The method of qualitative analysis has been applied. The results demonstrate that information collected from interviews are an important addition to the documentation resources for they add current problems, contextualized and real descriptions of the quality of relationships in various life situations.

Key words: adolescents, self-presentation, the world of subjective meaning, qualitative research

1. Uvod

Pri strokovnem delu smo v različnih družbenih (pod)sistemih ponavadi pozorni na različne vrste informacij. Tako kazenski pravni sistem in nekatere raziskovalne paradigme zahtevajo predvsem določeno vrsto objektivnih, preverljivih informacij, v vzgojnih sistemih in družini pa nas bolj zanima otrokovo/mladostnikovo subjektivno doživljanje (Garbarino, 1992).

Po Schleiermacherju (1975; po Uhlendorff, 1977:125) delimo vzgojo na univerzalno in individualno. Posameznik mora razviti sposobnosti, ki mu omogočajo vključevanje v družbo, prav tako pa mora razviti svojo individualnost. Po avtorju je osrednji pomen vzgoje v prikazu edinstvenosti posameznika. V okviru vzgoje se v tem prispevku usmerjam v oceno mladostnikovega položaja oz. v proces socialnopedagoške diagnoze.

Za razliko od drugih diagnostik je socialnopedagoška diagnoza predvsem temeljno usmerjena v sedanjo problematiko posameznika in teme, ki jih je moč prepoznati v življenjskem položaju posameznika. Prednjači torej prepoznavanje sedanjih življenjskih tematik in reševanje sedanjih življenjskih nalog ter možnosti za nadaljnji razvoj posameznika. V tem pogledu izpostavita Mollenhauer in Uhlendorff (1995) naslednje značilnosti socialnopedagoške diagnoze:

- izčrpno in dosledno opisovanje življenjskih pogojev posameznikov, najpomembnejših življenjskih izkušenj in obremenitev,
- postavljanje hipotez o življenjskih temah, razvojnih nalogah, ki so v določenem obdobju pomembne za posameznika,
- predvidevanje pogojev, ki bi olajšali razreševanje življenjskih nalog in napredek v razvoju posameznika.

Tudi Müller (1994) ne zanemarija subjektivnega vidika diagnostike, ko poudarja, da pomeni socialnopedagoško ocenjevanje mladostnikovega položaja v prvi vrsti ugotavljanje in *soočanje različnih subjektivnih gledišč* posameznikov (subjektov) v danem življenjskem položaju. Zaključuje, da je socialnopedagoška ocena v tem pogledu vedno relativna; odvisna je od upoštevanja različnih gledišč vključenih posameznikov (kdo ima kateri problem in kdo ga komu pripisuje). Pri njej ne gre v prvi vrsti za prepoznavanje objektivnih dejstev, temveč za to, kaj komu pripisujemo (Müller, 1994:56).

Nekateri raziskovalci (P. Moor, W. Hornstein, A. Frolich, po Opara, 1998:70) zadnje čase zagovarjajo stališče, da naj bi diagnoza zajemala dve vrsti podatkov: objektivizirane in subjektivirane. Pri tem opredeljujejo razliko tako, da objektivni del diagnosticiranja pojasnjuje, *subjektivni del pa razumeva*. Z objektivnimi podatki je diagnozo lažje utemeljiti pred zunanji instancami (starši, učitelji, različnimi ustanovami). S subjektivnimi podatki pa razkrivamo in odpiramo poti, po katerih pridemo v subjektivni svet posameznika. V smislu tega razmišljanja lahko razumemo, da lahko samopredstavitve umeščamo med pripomočke pri subjektivnem razumevanju posameznika.

Naslednji vidik, ki se nam ga zdi pomembno upoštevati pri razumevanju sporočil samopredstavitve, je **razvojni vidik**. Ugotavljamo lahko precejšnjo skladnost pri rezultatih raziskav, ki nam nakazujejo, da se mladostnik v tem razvojnem obdobju približuje konceptualni integraciji pojmovanja samega sebe, ki mu ponuja močnejšo osnovo za konstruiranje smisla osebne iden-

titive in kontinuiteto v predstavitvi lastnih življenjskih izkušenj (Bernstein, 1980; Selman, Secord in Peveers, 1974; Harter, 1986; po Damon & Hart, 1988). Statična in razmeroma ločena pojmovanja se pri mladostnikih preoblikujejo v širše družbene reprezentacije z značilnimi, med seboj povezanimi, dinamičnimi socialnimi sistemi, ki so za posameznika nov referenčni okvir iskanja in pojasnjevanja vzročno - posledičnih odnosov.

Z razvojem zavedanja o lastnem mišljenju tako postanejo mladostniki bolj odprti za razumska pojasnila, zato je prvi korak, ko skušamo odkriti subjektivno izkušnjo mladostnika, da pri njih spodbudimo neposreden opis te izkušnje, kot pravi Allport (1942, po Gabarino, 1992:37): »Če hočemo izvedeti, kaj ljudje čutijo, kaj doživljajo in česa se spominjajo, kakšna so njihova čustva in motivi in razlogi, da ravnajo tako, kot ravnajo - zakaj jih ne bi povprašali?«

Sodobna ekološka in kontekstualna paradigma razvoja (Muuss, 1996) uporablja fenomenološki pristop v preučevanju človekovega vedenja in razvoja ter upošteva naslednje:

- posameznike ne opazujejo le skozi njegove izkušnje temveč izkušnje posameznika razlagajo v kontekstu opazovanja,
- posameznik prispeva v opis situacije individualno percepcijo, interpretacijo, doživljanje in čustva, pričakovanja in intencijo vsega pomembnega skozi evaluacijo situacije,
- fenomenologi poudarjajo subjektivno interpretacijo in individualno opredeljevanje položaja kot pomembno determinanto posameznikove resničnosti in zato tudi vedenja,
- posameznikovo dojetje resničnosti je selektivno in evaluativno,
- dejavniki okolja oblikujejo vedenje in razvoj posameznika.

Bistvo fenomenološke argumentacije opisuje naslednja Bronfenbrennerjeva izjava, po kateri pri raziskovanju posameznikovega vedenja postane položaj »ekološko validen«, kadar so *raziskani psihološki in socialni pomeni posameznikovih izkušenj*, in položaj postane poznan, ko tudi subjektivni pomeni raziskovalne situacije korespondirajo z izkušnjo okolja, ki jo raziskovalec skuša posplošiti (Bronfenbrenner, 1985, po Muuss, 1996:312-318).

Avtor, ki se ukvarja z pomenom kakovosti informacij samopredstavitve, je James Garbarino. Garbarinov kooperativni model pridobivanja informacij od otrok/mladostnikov poudarja pomen in značilnosti socialne interakci-

je, kjer upoštevamo procese in različne kompleksne pojave, ki opredeljujejo socialno interakcijo. V sodobni socialni psihologiji je precej avtorjev, za katere je prav socialna interakcija izhodišče raziskav in teorij. Tu so predvsem predstavniki *simboličnega interakcionizma in teorije vlog* (Mead, 1954; Turner, 1962; Berger, Luckmann, 1988; po Ule, 1997:28) ter socialni konstruktivisti (Harre, 1979, 1983; Harre, Secord, 1972; Gergen, 1985; po Ule, 1997:28). Simbolični interakcionisti poudarjajo odvisnost samopredstavitve od povratnih sporočil interakcijskih partnerjev, ki lahko privedejo do sprememb v samoopredelitvi posameznika, kar je tudi eden od ciljev socialnopedagoškega posredovanja.

Obravnavajo otrok kot informatorjev o lastnih občutkih, obnašanju, sposobnostih in socialnih odnosih je sorazmerno nov pojav (Edelbrock in Costello, 1984). Young, O'Leary, Gutterman in Cohen (1987) so opredelili nekatere možne vire dezinformacij, pridobljenih iz razgovorov z otroci in mladostniki. Ti viri zajemajo strukturo samega instrumenta razgovora (npr. zaporedje vprašanj, dvoumni ali nejasni izrazi), izpraševanca (luknje v spominu, doživljanje razgovora kot stresnega) in izpraševalca (različna čustvena jakost, napake pri beleženju).

Tradicionalne metode opravljanja razgovorov predpostavljajo, da sta oba udeleženca razgovora na odrasli ravni jezikovne in interakcijske kompetence.

Ne glede na to, ali opravljamo razgovore z odraslimi ali z otroki, imamo opravka z zapletenimi oblikami družbene interakcije. Uspešno izveden razgovor terja koordinacijo velikega števila družbenih in jezikovnih prvin. Če zanemarimo katerokoli od teh prvin, lahko preprečimo napredovanje razgovora ali povzročimo, da so njegovi rezultati zavajajoči ali neuporabni.

2. Namen raziskave

Ugotovitve posveta o sodelovanju različnih služb pri izvrševanju zavodskih ukrepov opozarjajo, da so pri nas postopki, načini in metode diagnostiranja zelo neenotni in nedodelani (Hvalec in Knafelc, 1984). Analize dokumentacije kažejo nekatere pomanjkljivosti na področju evidentiranih diagnostičnih opredelitev, na katere se opira vzgojitelj socialni pedagog v vzgojnih zavodih: Diagnoze, kadar so sploh postavljene, niso dovolj utemeljene (skladnost anamnestičnih podatkov, ocena osebnostne strukture, sprožilne situacije in simptomatike). Psihološka poročila so predstavljena iz vrste raz-

ličnih testnih izsledkov, večina izsledkov je brez smiselne povezave z anamnestičnimi podatki, sprožilnimi situacijami, simptomatiko in aktualnim vedenjem mladostnika (Bečaj, 1989: 16).

V raziskavi se ukvarjam s pomenom in dopolnjevanjem različnih virov in tipov informacij, ki se uporabljajo pri sprejemanju ocenjevalnih odločitev o položaju mladostnikov. Ugotavljam, v katerih vidikih in značilnostih informacije, pridobljene v pogovoru z mladostnicami, dopolnijo dokumentacijske vire in s tem prispevajo k razširjenemu razumevanju njihovega življenjskega položaja. Soočamo se z informacijami, ki so povezane z različnimi izhodiščnimi pogledi (pogled strokovnjaka, pogled klienta). Tako sem predvidevala naslednje:

- Informacije intervjuja in dokumentacijskih virov se bodo ujemale v predstavitvi nekaterih objektivnih dejstev z izpostavljanjem dogodkov, vedenja, razmer in situacij na različnih življenjskih področjih. V tej vrsti podatkov bo domnevno več ujemanja, v primeru, da bodo mladostnice v pogovoru same pripravljene sporočiti te informacije, oz. če bodo po teh informacijah vprašane.
- Delno strukturiran pogovor bo specifično dopolnil informacije v dokumentaciji z osvetljevanjem in sestavinami subjektivnega (v) pogleda v socialno stvarnost: stališči, vrednotenjem, razmišljanjem, opisi, interpretacijo, doživljanjem na vseh izpostavljenih življenjskih področjih; pri tem bodo samopredstavitve v tematski konceptualizaciji odgovorov prav tako odražale značilnosti razvojnega obdobja mladostništva (npr. bolj izrazito izpostavljen opis in pomen vrstniških skupin ipd.).
- Objektivni in heteronomni pristop različnih strokovnjakov bo predstavil posamezna življenjska področja mladostnice, odražal bo značilnosti posameznih strokovnih disciplin ter bo v tem specifično dopolnil in osvetlil življenjski položaj mladostnic.⁵

V tem prispevku prikazujem postopek in rezultate kvalitativne analize sporočil obeh virov (dokumentacije, intervjuja). Ugotovitve bom osvetlila z navedki iz tistih pogovorov, v katerih so mladostnice s samopredstavitvijo dopolnile informacije iz dokumentacije.

⁵ Tako smo npr. pričakovali, da bo v dokumentih socialnega pedagoga (poročilih vzgojiteljev) bolj razvidna shema naslednjih vidikov: prilagajanje mladostnice zavodu, vključevanje v vrstniško skupino, odnos do odraslih in avtoritet, disciplina v ustanovi, delovne, higienske in kulturne navade, odnos do lastne in tuje lastnine, preživljanje prostega časa, odnos do nasprotnega spola, druženje v/zunaj ustanove, odnos do kaznivnega dejanja, načrti mladostnic.

3. Metoda

Samopredstavitev, samoocena in samorefleksija so v socialnopedagoškem raziskovanju poseben metodološki problem, ko moramo odgovoriti na vprašanje, kako jih veljavno in zanesljivo razumeti. S preveč direktivnimi metodološkimi pristopi v socialnopedagoškem raziskovanju lahko raziskovalec izkrivi samopredstavitve v smeri svojih pričakovanj. Zato so metodološki pristopi in metode, ki jih uporabljamo v preučevanju subjektivnega sveta, pretežno odprti in usmerjeni kvalitativno (prim. Polak, 1996).

a) Vzorec raziskave je celotna populacija, ki je v času zbiranja podatkov bivala v vzgojnem zavodu Višnja Gora in sicer tiste posameznice, ki so po uvodni predstavitvi namena raziskave prostovoljno pristale na sodelovanje. Odzvalo se je 28 mladostnic in 2 mladostnika. Pričakovala sem, da se vsi ne bodo odzvali na intervju, zaradi česar bi lahko prišlo do določene stopnje pristranosti v kasnejši interpretaciji podatkov populacije, ki biva v zavodu, ker bi rezultati temeljili na omejeni skupini.

Iz nekaterih splošnih podatkov (starost, spol, dolžina bivanja v zavodu, zaključni učni uspeh v šol. l 1998, zaposlenost staršev, kraj bivanja) o mladostnicah in njihovih družinah ugotavljamo naslednje:

- Večina mladostnic prihaja v zavod z območja Štajerske; prihajajo iz pretežno delavskih družin, približno tretjina iz nepopolnih družin. Podatki o brezposelnosti, predvsem očetov, kažejo na neugodne socialno-ekonomske življenjske razmere v družinah mladostnic.
- Povprečna starost mladostnic je 17 let. V vzgojnem zavodu Višnja Gora so bivale najmanj en mesec in največ 30 mesecev.
- V zavodu se mladostnice usposabljaajo za poklice: šivilja (5 primerov), pomožna šivilja (6 primerov), kuhar (16 primerov) in slaščičar (5 primerov). V šolskem letu 1997/98, ko so tekli pogovori, so mladostnice zaključile šolanje v največ primerih z dobrim oz. prav dobrim učnim uspehom, v dveh primerih pa sta bili mladostnici neocenjeni.

b) Izvor podatkov in instrumenti. V raziskavi sem uporabila kombinirano empirično gradivo: delno strukturiran intervju ter dokumente in zapise, ki so bili v času mojih obiskov v zavodu zbrani v osebnih mapah mladostnic.

➤ *Raziskovalec kot merski instrument*

Za razliko od pozitivističnega raziskovanja, ko se raziskovalec izključi iz opazovanega dogajanja, se pri kvalitativnem raziskovanju raziskovalec za-

veda, da se ne more izključiti iz dogajanja, ki ga proučuje in da vpliva na dogajanje, ki ga opisuje. Skupaj z drugimi ocenjevalci smo v različnih fazah postopka analize empiričnega materiala s svojimi gledišči in izborom izjav prav tako prispevali k oblikovanju zaključnih spoznanj.

➤ *Delno strukturiran intervju*

V raziskavi sem uporabila vodila za delno strukturiran intervju, ki so bila uporabljena v raziskovalni nalogi »Socialnopedagoške diagnoze - samopercepcija in samoprezentacija otrok in mladostnikov s težavami v socialni integraciji kot osnova za oblikovanje individualnih vzgojnih programov«. Raziskava je potekala v letih 1996-1998 pod vodstvom dr. Alenke Kobolt⁹.

Pogovor z mladostnicami je bil v končnem osnutku tematsko opredeljen z naslednjimi področji: jaz sam, družina, šola, vrstniki in družba, interesi in usmeritev v prihodnosti, zavod.

Kljub dani strukturi pogovora sem se trudila, da bi pogovor potekal čim bolj odprto in da bi bila predstavljena pripoved vprašanke, s svojimi vprašanji pa bi spodbudila pogovor v različnih smereh. Odprta naravnost v vodenju pogovora je imela za posledico zelo individualno zastavljene pripovedi, kjer so mladostnice same izbirale čas in življenjska področja (npr. ali so se bolj osredotočale v preteklost, sedanjost ali prihodnost, ali bolj na področje družine ali šole idr.)

Podatke sem na terenu zbirala približno leto dni, od pomladi 1997 do pomladi 1998. Po pilotski fazi, v okviru katere sem opravila štiri preizkusne pogovore, sem opravila še ostale intervjuje.

➤ *Dokumentacijski viri*

Pretežno sem uporabila osebne uradne dokumente. Osebna mapa vsebuje diagnostično dokumentacijo, zbrano pred prihodom mladostnice v zavod, dopolnjeno s tisto v vzgojni ustanovi, kot tudi evidence, poročila, spričevala, potrdila, uradne zaznamke, zapisnike o mladostnicah, individualni vzgojni načrt. Zbiranje podatkov iz dokumentacije sem opravila v obdobju od novembra do junija 1998.

c) Obdelava. Opravila sem 30 intervjujev ter pregledala in oblikovala ključne izpise iz 30-tih osebnih map. Zapise intervjujev in ključnih zaznamkov iz dokumentacijskih virov sem obdelala kvalitativno (prim. Mesec, 1998; ter Miles in Huberman, 1994). Postopek obdelave izvornega (surovega) gradiva sem v prvih fazah (kodiranje prvega reda) zaradi zapletenih okoliščin

⁹ Raziskovalno nalogo je financiralo Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS.

opravila sama. Zapletene okoliščine imenujem predvsem dolgotrajen postopek izbora izjav iz obsežnega gradiva ter dostopnost do dokumentacije, saj sem jo lahko pregledovala le v ustanovi z dovoljenjem pristojnih oseb.

Prvi izbor izvornega gradiva iz dokumentacije sem opravila v času od decembra 1997 do februarja 1998. Postopek obdelave gradiva (dobesedno prepisanih intervjujev in dokumentacije) je potekal v zaporedju naslednjih korakov:

1. korak: izpis ključnih sporočil iz dokumentacije.

Oblikovala sem shemo šestih življenjskih področij (družina, o sebi, šola, vrstniki in družba, interesi in usmeritev za prihodnost, zavod) in vanjo razvrščala ključne izjave (tim. kode prvega reda¹⁰) in povzetke iz različnih dokumentov (vloge za sprejem ter različnih poročil, npr. CSD, poročila vzgojiteljev, psihologa, zdravnika, psihiatra, učitelja, individualni vzgojni načrti, spričevala ipd.), ki so bili vloženi v osebno mapo mladostnice¹¹.

2. korak: izpis ključnih sporočil iz intervjuja.

Ključna pomenska sporočila sem izpisovala tudi iz posnetega in dobesedno prepisanega intervjuja (tim. »verbatim«) ter jih prav tako razvrstila v shemo po življenjskih področjih: družina, šola, o sebi, vrstniki in družba, interesi in usmeritev za prihodnost, zavod.

3. korak: odprto kodiranje s kodami drugega reda

Kode prvega reda obeh primarnih virov (dokumentacije in intervjuja) sem v naslednjem koraku odprto kodirala (s kodami drugega reda). V odprtem kodiranju sem uporabila naslednje postopke:

- opisom sem pripisovala nadrejene pojme (npr. izrazom pretepanje, klofutanje, prerivanje ipd. sem pripisala pojem fizično obračunavanje);
- sorodne pojme sem združevala v kategorije (npr. pri sporočilih, katerih značilnost je bil opis, interpretacija ali doživljanje npr. družinskih članov, sem sorodne pojme združila v kategorijo opis družine ali doživljanje družine, ali opis osebnostnih značilnosti ipd.)

Tako sem oblikovala listo kod drugega reda za posamezno življenjsko področje po posameznih primerih.

¹⁰ Značilnost kod prvega reda je, da so nekatere kode še vedno ključne navedbe izjav dokumentov, nekatere pa so povzetki izjav, ki predstavljajo ključno sporočilo, razumljeno iz konteksta zapisanega.

¹¹ Dokumentacija posameznikov je bila različno obsežna, v povprečju sta bila v mapo vložena najmanj dva dokumenta.

4. korak: razvrščanje kod drugega reda iz intervjuja in dokumentacije v trodelno shemo (ujemanje informacij, dodatne informacije intervjuja, dodatne informacije dokumentacijskega gradiva)¹².

Vse kode drugega reda, pripisane intervjuju in dokumentaciji vsake mladostnice sem pregledala in preverila, ali najdem iste kode v intervjuju in dokumentaciji. Glede na to sem kode razvrstila v shemo treh razredov: 1. določeno kodo najdem tako v dokumentaciji kot v intervjuju (U), 2. kodo najdem samo pri intervjuju, ne pa tudi v dokumentaciji (I), ter 3. kodo najdem samo v dokumentaciji ne pa v intervjuju (D).

Tabela 1 na primeru ene mladostnice ilustrira prve štiri korake analize za področje družine.

Tabela 1: Ilustracija uporabe prvih štirih korakov v postopku analize izvornega gradiva (primer št. 30 - področje družina).

Primer št. 30

1. korak: ključna sporočila iz dokumentacije, pridobljena z delnim opuščanjem in skrajševanjem za področje »družina« (kode prvega reda)
- zaradi beganja od doma je obravnavana na CSD
 - oče večino časa odsoten, T. ima o očetu nekoliko idealizirano sliko, boji se ga
 - mati je bila veliko po bolnišnicah,
 - T. je bila prepuščena sama sebi, brat skrbi zanjo le v finančnem smislu
 - mati pove, da je ne more vzgojno obvladovati
 - T. se sama pritoži na CSD, da se mati opija in da ne more skrbeti zase, kaj šele za njo
 - v času bivanja v zavodu mati skrbi za T., vendar odločitve, kje bo preživljala konec tedna, prepušča T.
 - strinjanje matere in hčere o namestitvi v zavod, da pridobi delovne navade, zaključni šolanje in se nauči sama poskrbeti zase
2. korak: ključna sporočila iz intervjuja, pridobljena z delnim opuščanjem in skrajševanjem za področje »družina« (kode prvega reda)
- v zavod je prišla zaradi težav doma, ker je mama veliko pila

¹² V nadaljevanju bom za sekundarno oblikovane vire uporabljala naslednje oznake: ujemanje informacij (U), dodatne informacije intervjuja (I), dodatne informacije dokumentacijskih virov (D)

- oče in mama sta se prepirala, zato je begala od doma
- v zavod je prišla, ker je mama tako hotela, potem je tudi T. pristala
- bila je »bogi otrok«, ker je mati pila, starša sta se prepirala
- v preteklosti je morala, ko je prišla iz šole, vedno sama skuhati zase
- z mamo se v preteklosti ni razumela, zdaj malo bolj, z očetom se še kar v redu razume
- ne želi govoriti o odnosu z mamo v preteklosti
- v preteklosti je imela dosti oblek, samo hrane ne
- starša sta se pred letom dni ločila, ne ve, če je to dobro za družino, po drugi strani pa je bolje, da sta se ločila, da ji ne bo treba gledati prepиров in da mama ne bo spet začela piti
- brat je 10 let starejši in se ne vidita veliko, ker živi pri puncu

4. korak: oblikovanje sheme treh razredov glede na (ne)ujemanje kod drugega reda

informacije iz dokumentacije in intervjuja se ujemajo (U):	informacije iz intervjuja na bistven način dopolnjujejo informacije iz dokumentacije (I):	informacije iz dokumentacije na bistven način dopolnjujejo informacije intervjuja (D):
<ul style="list-style-type: none"> - težave v družini - konfliktni odnos z mamo - vzgojna zanemarjenost - materin alkoholizem 	<ul style="list-style-type: none"> - ločitev staršev - razlogi za beganje od doma - odnosi v družini 	<ul style="list-style-type: none"> - vzgojna nevodljivost

5. korak: določitev in opredelitev skupnih kategorij.

V naslednjem koraku sem drugega reda kode intervjuja in dokumentacije primerjala in ugotavljala, ali se nanašajo na podobne pojave, ki jih lahko združim v širše kategorije na vsakem od izbranih šestih področij (jaz sam, družina, šola, vrstniki in družba, interesi in usmeritev v prihodnosti, zavod). Pri tem sem uporabila postopek kategoriziranja, v katerem sem dala isto ime (oz. kodo tretjega reda) več različnim kodam (drugega reda; pojmom), pri katerih sem prepoznala skupno potezo za posamezno

življenjsko področje. Na osnovi tega sem za vsako od šestih področij analize določila sistem (shemo) kod tretjega reda (oz. kategorij) kot osnovo za nadaljnjo analizo. Vsako od teh kategorij sem podrobneje pismeno opredelila. Tabela 2 kaže shemo 11 kategorij (kod tretjega reda) za področje družina in njihove opredelitve.

Tabela 2: Ilustracija opredelitve skupnih kategorij pojmov po posameznih področjih (za področje družina).

DRUŽINA

1. VZGOJNO RAVNANJE STARŠEV:

Vse kode izjav, ki se nanašajo na opise, interpretacije, doživljanja, ki vključujejo pojme: vzgojna (ne)vodljivost, vzgojna (ne)moč staršev, vzgojni stil, interpretacije mladostnice o zadovoljenih potrebah v družini, (ne)pozornost s strani staršev, razlike v vzgoji med sorojenci, situacijski opisi starševske vzgoje, neenotnost vzgoje ipd.

2. ODNOSI IN DELOVANJE V DRUŽINI:

Vse kode izjav, ki vključujejo opise, interpretacijo, doživljanja, pričakovanja, želje, in se navezujejo na opis medsebojnih odnosov v družini, kakovost komunikacij, konfliktnost in problemskost medosebnih odnosov, splošen opis družinskega vzdušja in na urejenost družinskih razmer. Kategorija ne vključuje kod, ki se nanašajo na alkoholizem in fizično nasilje družinskih članov.

3. PREVZEMANJE VLOGE ODRASLEGA V RAZLIČNIH DRUŽINSKIH SITUACIJAH:

Vse kode izjav, ki izražajo sporočilo, da je mladostnica prevzela, zamenjala, nadomestila vlogo odraslega v različnih kratkotrajnih ali dolgotrajnih družinskih situacijah ali razmerah. Vlogo je lahko prevzela (ne)prostovoljno, zaradi občutka odgovornosti, ali je bila potisnjena vanjo (npr. gospodinjala družini, varovala in skrbela za sorojence ipd.)

4. FIZIČNO NASILJE STARŠEV DO MLADOSTNICE IN FIZIČNO NASILJE MED DRUŽINSKIMI ČLANI:

Vse kode izjav, ki vključujejo opise, interpretacijo, doživljanje fizičnega nasilja posameznega družinskega člana, fizično obračunavanje med družinskimi člani, kakršnokoli obliko fizičnega nasilja v ožji, razširjeni ali rejniški družini. Kategorija ne vključuje kod konflikti v družini, ki opredeljujejo le izjave o konfliktnosti brez fizičnega nasilja.

5. ODNOSI V REJNIŠKI DRUŽINI:

Vse kode izjav, ki vključujejo opise, interpretacijo, doživljanje odnosov in življenje mladostnic v rejniških družinah.

6. ALKOHOLIZEM V DRUŽINI, PROBLEMI POSAMEZNIH DRUŽINSKIH ČLANOV:

Vse kode izjav, ki vključujejo prepoznavanje, opis, interpretacijo, doživljanje alkoholizma v družini in kode, ki vključujejo opis bolezni posameznikov, hospitalizacijo ter kode, ki so povezane z osebnimi problemi posameznih družinskih članov. Kategorija ne vključuje problemov družinskih članov z vzgojo in socialnoekonomskim položajem v družini.

7. BEGANJE OD DOMA IN DRUGE OBLIKE SPOPRIJEMANJA V KRIZNIH DRUŽINSKIH SITUACIJAH:

Vse kode izjav intervjuja, ki vključujejo opis, interpretacijo vedenja, funkcioniranja in posledic v iskanju izhoda iz problemskih oz. kriznih situacij v družini: beganje od doma, uporniško vedenje. Kategorija vključuje tudi kode izjav v dokumentaciji, v katerih so izpostavljene vedenjske posebnosti. Kategorija ne vključuje kod izjav o konfliktih v družini, zatekanje v alkohol in fizično obračunavanje.

8. POMOČ IN PODPORA (V) DRUŽINI:

Vse kode izjav, ki vključujejo opis, interpretacijo, doživljanje, potrebe po pomoči, nudenje pomoči v družini, med posameznimi družinskimi člani in kode izjav, ki vključujejo informacijo o pomoči družini od zunaj (npr. CSD, sosede, prijatelji). Kategorija vključuje tudi zaznamke uspešnih in neuspešnih oblik pomoči in podpore.

9. SPOLNA ZLORABA IN SUM SPOLNE ZLORABE:

Vse kode izjav, ki vključujejo informacije, opise, interpretacije, doživljanje spolne zlorabe mladostnice in sum dejanja spolne zlorabe v družini.

10. SEPARACIJE:

Vse kode izjav, ki vključujejo informacije, opise, interpretacije, doživljanja ob ločitvi, selitvi, premestitvi mladostnice iz ene družine v drugo družino; vse informacije, iz katerih je razvidna krajša, daljša ali trajna ločitev mladostnice od primarne družine.

11. PODATKI O EKONOMSKEM, MATERIALNEM STANJU DRUŽINE:

Vse kode izjav, ki vključujejo informacije, opise, interpretacijo ekonomskega in materialnega stanja družine: zaposlenost staršev, stanovanjske pogoje, finančne zmožnosti ipd.

6. korak: razvrščanje kod v skupne kategorije.

V tem koraku so sodelovali trije ocenjevalci (od katerih je bila ena avtorica te naloge), ki so morali kode drugega reda (iz 4. koraka) razvrščati v kode tretjega reda (ki sem jih določila v 5. koraku). Namen tega koraka je bil preverjanje skladnosti njihovih ocen oz. objektivnosti postopka razvrščanja nasploh. Ocenjevanje je potekalo po naslednjem postopku:

1. Seznanitev ocenjevalcev s problemom raziskave, metodološkimi posebnostmi in oblikovanimi kategorijami ter navodili za razvrščanje¹³.
2. Neodvisno in samostojno delo vsakega od treh ocenjevalcev (razvrščanje kod v kategorije – kode tretjega reda). Ob razvrščanju smo uporabili pravilo, da kod drugega reda nismo razvrstili nikoli v več kot le eno kategorijo – kodo tretjega reda.
3. Zapisovanje razvrstitev v skupno tabelo ujemanja ali neujemanja. Izakzalo se je, da smo v povprečju razvrstili 76% kod drugega reda v iste kategorije. Največje ujemanje smo dosegli za kode iz področja »šola« (89,5%) in najmanjše za področje »vrstniki in družba« (56,3%). Dobljene rezultate si razlagam z upoštevanjem naslednjih razlogov, ki so domnevno prispevali k ujemanju ali le delnemu ujemanju razvrščenih kod:
 - kategorije posameznih področij so se v nekaterih vidikih prekrivajo in smo med njimi postavili neke vrste »umetno« razmejitve,
 - ocenjevalci so smeli kode razvrstiti le v eno kategorijo vseh področij,
 - posamezne kategorije so bile opredeljene širokopomensko in večplastno,
 - na prepoznavanje ključnega pomena kode je vplivala tudi individualna naravnost posameznih ocenjevalcev,
 - kategorije ocenjevalcu v podajanju navodil morda niso bile dovolj natančno pojasnjene.
4. V zadnji fazi tega koraka smo vsi trije ocenjevalce skupaj pregledali vse kode, pri katerih razvrščanju se nismo skladali. Nato smo o pomenu kode in o sistemu kategorij toliko časa razpravljali, da smo dosegli popolno soglasje o tem, v katero kategorijo naj se neka koda uvrsti¹⁴.

¹³ Kljub tesni povezanosti in prepletanju kategorij na posameznem področju in med področji sem se odločila, da kode izjav vedno razvrščamo le v eno in nikoli v več kategorij.

¹⁴ V skupni razpravi smo v nekaj primerih kode področja premestili na drugo področje (npr. iz družine na področje o sebi ipd.) in se tako lažje uskladili v razvrščanju.

7. korak: oblikovanje tabel, ki kažejo ujemanje in neujemanje kod tretjega reda.

V tem koraku smo kode drugega reda iz trodelnih tabel (ne)ujemanja informacij dokumentacije in intervjujev (ki sem jih oblikovala v 4. koraku) dokončno uvrstili v kategorije (kode tretjega reda) ter oblikovali tabele, ki so prikazane v naslednjem poglavju.

4. Rezultati

4.1. Prikaz skupne kategorizacije kod po šestih področjih glede na ujemanje ali dopolnjevanje virov informacij

Tabele 3 do 8 kažejo, kako smo informacije iz intervjujev s 30 dekleti in iz njihovih dokumentacij razvrščali glede na to, ali so se informacije iz obeh virov ujemale (U), ali so informacije iz intervjuja dopolnjevale informacije iz dokumentacije (I), ali pa so – obratno – informacije iz dokumentacije dopolnjevale informacije iz intervjuja (D). Posamezne tabele kažejo rezultate glede na šest obravnavanih področij (družina, o sebi, šola, vrstniki in družba, interesi in usmeritev za prihodnost, zavod). Uporabljene kategorije področja »družina« kaže tabela 2; za preostala področja smo razvili podobne sheme kategorij. V vseh tabelah so osenčena tista okenca, iz katerih je razvidno, da so informacije iz intervjujev pomembno dopolnjevala informacije iz dokumentacije.

Tabela 5: Skupna kategorizacija pripisanih kod informacijam, pridobljenim iz dokumentacije in intervjuja, za področje DRUŽINA.

Kategorija/vir informacij	U	I	D	S
1. Vzgojno ravnanje staršev	14	16	20	50
2. Odnosi in delovanje v družini	55	39	11	85
3. Prevzemanje vloge odraslega v različnih družinskih situacijah	0	2	0	2
4. Fizično nasilje staršev do mladostnice in fizično nasilje med družinskimi člani	7	8	2	17
5. Odnosi v rejniški družini	1	5	0	6
6. Problemi alkoholizma v družini, problemi posameznih družinskih članov	12	5	2	19
7. Beganje od doma in druge oblike spoprijemanja v kriznih situacijah	14	4	0	18

8. Pomoč in podpora družini in v družini	4	12	5	21
9. Spolna zloraba in sum spolne zlorabe	2	5	0	7
10. Separacije (ločitve, selitve, premestitve)	11	6	2	19
11. Podatki o ekonomskem in materialnem stanju družine	8	3	8	19
Skupaj	108	105	50	263

Tabela 4: Skupna kategorizacija pripisanih kod informacijam, pridobljenim iz dokumentacije in intervjuja, za področje ŠOLA.

Kategorija/vir informacij	U	I	D	S
1. Učna (ne)uspešnost	27	10	16	53
2. Motivacija za šolo in učenje	9	12	8	29
3. Izostajanje in razlogi za izostajanje od pouka	12	8	6	26
4. Potek in prelomnice v poteku šolanja	18	11	4	33
5. Želje v zvezi s šolanjem	2	12	0	14
6. Razlogi za popuščanje v šoli	1	14	0	15
7. Učna pomoč	3	7	5	15
8. Šolska samopodoba	1	1	2	4
9. Izvajanje prakse v okviru šolanja v zavodu	0	0	3	3
10. (Težave)vedenja v šoli	4	6	10	20
11. Učne navade	2	2	3	7
12. (Ne)sodelovanje staršev z šolo	0	0	3	3
13. Stigma in doživljanje stigme v šoli	0	3	1	4
Skupaj	79	86	61	226

Tabela 5: Skupna kategorizacija pripisanih kod informacijam, pridobljenim iz dokumentacije in intervjuja, za področje O SEBL.

Kategorija/vir informacij	U	I	D	S
1. Čustvene stiske in obremenitve	8	12	9	29
2. Obravnave, zdravljenje, hospitalizacije	5	3	1	9
3. Osebnostne lastnosti, značilnosti, naravnosti	25	28	23	76
4. Spoprijemanje v težavnih in kriznih situacijah in vedenjske posebnosti	15	26	27	68

5. Uživanje in težave z uživanjem različnih drog (heroin, ekstazi, marihuana, alkohol, fleksanje z lepili ipd.)	1	15	1	14
6. Skrb za svoj zunanji izgled in higienske navade	3	1	7	11
7. Kazniva dejanja, odnos do kaznivih dejanj	3	4	1	8
8. Bolezni in zdravstvene težave	2	1	2	5
Skupaj	62	88	71	221

Tabela 6: Skupna kategorizacija pripisanih kod informacijam, pridobljenim iz dokumentacije in intervjuja, za področje VRSTNIKI IN DRUŽBA.

Kategorija/vir informacij	U	I	D	S
1. (Ne)sprejetost med vrstniki, v družbi	4	5	7	16
2. Težave druženja (vzpostavljanje stika, vzdrževanje odnosov ipd.)	2	5	4	11
3. Slab vpliv družbe	6	11	4	21
4. Odnos do nasprotnega spola	8	8	3	19
5. Vrednote in pomen družbe	2	22	1	25
6. Konfliktnost, fizično obračunavanje z vrstniki in v družbi	6	2	2	10
7. Značilnosti družb in druženja	3	19	4	26
8. Opis vedenja in funkcioniranja v družbi	9	6	16	31
Skupaj	40	78	41	159

Tabela 7: Skupna kategorizacija pripisanih kod informacijam, pridobljenim iz dokumentacije in intervjuja, za področje INTERESI IN ORIENTACIJA ZA PRIHODNOST.

Kategorija/vir informacij	U	I	D	S
1. Vrste interesov	10	18	1	29
2. (Ne) aktivnost v interesnih dejavnostih (interesna razgibanost)	9	6	5	20
3. Načrti v zvezi s šolo in pridobitvijo poklica	13	16	1	30
4. Osamosvojitve (poklic, stanovanje)	3	10	2	15
5. Vizija sprememb v odnosu do sebe	1	4	8	13

6. Negotovost, strah pred prihodnostjo	0	5	0	5
7. Ureditev odnosov z družino in drugimi	1	6	4	11
Skupaj	37	65	21	123

Tabela 8: Skupna kategorizacija pripisanih kod informacijam, pridobljenim iz dokumentacije in intervjuja, za področje ZAVOD.

Kategorija/vir informacij	U	I	D	S
1. Prilagoditev na zavodsko okolje	9	7	10	26
2. Razlogi za prihod v zavod	4	7	1	12
3. Spremembe v času bivanja v zavodu (ih)	4	4	1	9
4. Begi, razlogi za beganje iz zavoda	6	2	1	9
5. Podpora, pomoč, možnosti v zavodu	2	7	2	11
6. Bivanje v več zavodih	4	0	0	4
7. Pobuda za namestitev v zavod	2	4	1	7
8. Kvaliteta medosebnih odnosov v zavodu	12	16	15	41
9. Izkušnje zavoda (prednosti, omejitve)	1	19	2	22
Skupaj	44	66	31	141

Glede na vsote pripisanih kod posameznim področjem, zaključujemo, da je v ocenah življenjskega položaja mladostnic največ poročanja namenjeno področju družine, sledi področje šole in informacije o mladostnici, najmanj pa so v poročanju zajeti vrstniški odnosi in druženje, zavod in življenje mladostnice v zavodu ter interesi in usmeritve mladostnice za prihodnost.

Glede na pripisano število kod posameznim področjem ter ujemanja in dopolnilnih sporočil v samopredstavitvi in dokumentacijskih virih ugotavljamo naslednja zaporedja tematik:

- področja, na katerih se sporočila intervjuja in dokumentacije ujemajo, si sledijo po velikosti v naslednjem zaporedju (po padajočem obsegu ujemanja): družina, šola, o sebi, zavod, vrstniki in družba, interesi in usmeritev za prihodnost;
- področja, na katerih sporočila iz intervjuja pomembno dopolnjujejo sporočila iz dokumentacije, si sledijo po velikosti v naslednjem zaporedju (po padajočem obsegu ujemanja): družina, o sebi, šola, vrstniki in družba, interesi in orientacija za prihodnost, zavod;
- področja, na katerih sporočila iz dokumentacije pomembno dopolnjujejo sporočila iz intervjuja, si sledijo po velikosti v naslednjem zapo-

redju (po padajočem obsegu ujemanja): o sebi (informacije o mladostnici), šola, družina, vrstniki in družba, zavod, interesi in orientacija za prihodnost.

4.2. Vsebina informacij, kjer samopredstavitev pomembno dopolni dokumentacijo

V naslednji preglednici prikazujemo razporejenost življenjskih tematik glede na to, ali se oba vira (dokumentacija in intervju) ujemata ali na različne načine dopolnjujeta. V nadaljevanju bom namenila pozornost predvsem dopolnilnim sporočilom samopredstavitve v različnih kategorijah posameznih življenjskih področij.

Tabela 9: Zastopanost življenjskih tematik glede na ujemanje sporočil iz obeh virov.

Ujemanje sporočil intervjuja in dokumentacije	Dodatne informacije v intervjuju	Dodatne informacije v dokumentaciji
DRUŽINA		
<ul style="list-style-type: none"> • problemi posameznih družinskih članov in alkoholizem v družini • beganje od doma • separacije (ločitve, selitve, premestitve) 	<ul style="list-style-type: none"> • odnosi in funkcioniranje v družini • prevzemanje vloge odraslega v družini • agresivnost in fizično nasilje v družini • odnosi v rejniški družini • pomoč in podpora družini in v družini • spolna zloraba in sum spolne zlorabe 	<ul style="list-style-type: none"> • vzgojni pristopi in stili vzgoje v družini • podatki o ekonomskem in materialnem stanju družine
O SEBI		
<ul style="list-style-type: none"> • obravnave, zdravljenje, hospitalizacije 	<ul style="list-style-type: none"> • izpostavljene čustvene obremenitve • osebnostne lastnosti, značilnosti in naravnosti • uživanje in težave ob uživanju psihoaktivnih snovi 	<ul style="list-style-type: none"> • spoprijemaje v težavnih in kriznih situacijah in vedenjske posebnosti* • skrb za zunanji videz in higienske navade • bolezni in zdravstvene težave

Ujemanje sporočil intervjuja in dokumentacije	Dodatne informacije v intervjuju	Dodatne informacije v dokumentaciji
	<ul style="list-style-type: none"> • kazniva dejanja in odnos do kaznivih dejanj 	
ŠOLA		
<ul style="list-style-type: none"> • učna (ne)uspešnost • izostajanje in razlogi za izostajanje od pouka • potek in prelomnice v poteku šolanja 	<ul style="list-style-type: none"> • motivacija za šolo in učenje • želje v zvezi s šolanjem • razlogi za popuščanje v šoli • učna pomoč • doživljanje stigme v šoli 	<ul style="list-style-type: none"> • samopodoba na šolskem področju • izvajanje šolske prakse • (težavno) vedenje v šoli • učne navade • sodelovanje staršev s šolo
VRSTNIKI, DRUŽBA		
<ul style="list-style-type: none"> • odnos do nasprotnega spola • konfliktnost, fizično obračunavanje z vrstniki, v družbi 	<ul style="list-style-type: none"> • težave druženja (vpostavljanje stika, vzdrževanje odnosov) • slab vpliv družbe • vrednote in pomen družbe • značilnosti družb in druženja 	<ul style="list-style-type: none"> • (ne)sprejetost med vrstniki, v družbi • opis vedenja in funkcioniranja v družbi
INTERESI, ORIENTACIJA ZA PRIHODNOST		
<ul style="list-style-type: none"> • (ne)dejavnost, (ne)aktivnost v interesnih dejavnostih 	<ul style="list-style-type: none"> • vrste interesov • načrti v zvezi s šolo in poklicem • osamosvojitve • negotovost, strah pred prihodnostjo • ureditev odnosov z družino in drugimi 	<ul style="list-style-type: none"> • videnje sprememb v odnosu do sebe

ZAVOD		
<ul style="list-style-type: none"> • begi, razlogi za beganje iz zavoda • podatki o bivanju v več zavodih 	<ul style="list-style-type: none"> • razlogi za prihod v zavod • spremembe v času bivanja v zavodu(ih) • podpora, pomoč, možnosti v zavodu(ih) • pobuda za prihod v zavod 	<ul style="list-style-type: none"> • prilagoditev zavodskemu okolju
	<ul style="list-style-type: none"> • kakovost medosebnih odnosov v zavodu • izkušnje v zavodu (prednosti, omejitve) 	

Iz postopka analize izpeljujem ugotovitve, ki pokažejo, katere življenjske teme na posameznih področjih mladostnice dodatno obravnavajo oziroma v zvezi z njimi širijo obseg informacij, medtem ko jih dokumentacijski viri morda (iz različnih razlogov) zanemarijo, ali jim namenijo manj pozornosti:

1. Med informacijami, kjer najdemo **ujemanje med dokumentacijo in intervjuji** se največkrat pojavljajo **najbolj izpostavljene značilnosti na posameznem življenjskem področju**. Med teke informacije/teme sodijo: vrste problemov v družini, pogostost beganja od doma, podatki o selitvah, ločitvah, separacijah, podatki o boleznih in zdravljenju in drugih obravnava, podatki o učnem uspehu, prelomnicah šolanja, razlogih za neuspešnost v šoli, na področju vrstniki - družba se prav tako ujemajo podatki, ki so tudi sicer nekako »javno poznani«, npr. pretepi, konfliktni odnosi z vrstniki. Prav tako je veliko ujemanja v predstavitvi interesov, predvsem v času bivanja v zavodu, ter osnovne informacije o bivanju v enem ali več zavodih in begih iz zavoda.
2. **Informacije iz intervjuja najpogosteje dopolnjujejo tiste iz dokumentacije**, kadar gre za poudarek na **opisih kakovosti v mreži socialnih odnosov in problemskih vidikih** na posameznih življenjskih področjih.

Značilnosti odnosov, ki so v dokumentaciji morda le nakazane ali zgolj na kratko poimenovane, so v samopredstavitvi opisane mrežno, širše in podrobneje. Kot dodatno izpostavljen vidik izstopa problematika, ki v dokumentaciji ni posebno izražena, v samopredstavitvah pa so to osrednje teme poročanja. Med najbolj izrazitimi so teme uživanje in težave z uživanjem drog ter soočanje in predelovanje izkušnje spolne zlorabe.

3. Dokumentacija najpogosteje dopolnjuje informacije iz intervjuja, ko gre za bolj specifične ugotovitve in posebnosti mladostnic, ki jih opisujejo strokovnjaki posameznih disciplin. V našem primeru gre predvsem za obsežnejša psihološka poročila in poročila vzgojiteljev, ki podrobneje predstavljajo psihološki, osebnostni in vedenjski profil mladostnic. Z vidika različnih disciplin so posamezne lastnosti in značilnosti mladostnice sistematično prikazane. Npr. v psiholoških poročilih: status kognitivnih sposobnosti, težave intelektualnega funkcioniranja, struktura in karakteristike osebnosti, etiološko pojasnjevanje narave motnje, značilnosti emocionalnega razvoja, način in zadovoljevanje psiholoških potreb, indikatorji nevrotskih in psihotičnih tendenc ipd. V poročilih vzgojiteljev pa prepoznam naslednjo sistematičnost poročanja: kako se mladostnica ujame in znajde v okolju zavoda, vključevanje v vrstniško skupino, odnos do avtoritet in odraslih, sprejemanje pravil delovanja zavoda, kulturne, higienske in učne navade, interesi in preživljanje prostega časa, odnos do lastne in tuje lastnine, odnos do kaznivega dejanja ipd.

V nadaljevanju ne bom podrobneje predstavljala rezultatov iz vseh obravnavanih življenjskih tematik, temveč bom za ponazoritev izbrala primera dveh kategorij področja »družina«, v katerih je izražen prispevek informacij, ki sem jih pridobila v pogovoru z mladostnicami.

4.2.1. Prikaz primera, kjer informacije samopredstavitve prispevajo k razširjenem razumevanju kategorije »odnosi in delovanje v družini«

V samopredstavitvi so za področje »družina« razširjeno ali dodatno podane informacije v naslednjih kategorijah pojmov: *odnosi in delovanje v družini, prevzemanje vloge odraslega v družini, agresivnost in fizično nasilje v družini, odnosi v rejniški družini, pomoč in podpora družini in v družini ter spolna zloraba in sum spolne zlorabe.*

Ujemanje in dopolnjevanje informacij v kategoriji »odnosi in funkcioniranje v družini« bom prikazala s tipičnim primerom.

Tabela 10: Prikaz navedka iz dokumentacije in navedkov iz intervjuja na isto temo (primer št. 6).

Zaznamek iz dokumentacije:

...težavna vedenjska in družinska problematika, nesoglasja in težave doma, bega od doma, staršev ne uboga in se ne drži dogovorov, iz tega izhajajo nevzdržne domače razmere, oče fizično obračunava z mladostnico in je grob tudi do matere

Navedki iz intervjuja:

1. O nesoglasjih in težavah v družini (mladostnica iz svojega zornega kota prispeva k razširjenemu razumevanju svoje življenjske situacije):

Sestra se je odselila že prej, ker se ni razumela z očetom, tudi brat se je skregal z očetom in se pred dvema mesecema odselil, ima tudi svojo službo..., bratec pa je mongoloiden in je z njim dosti dela, star je eno leto. Ko se je bratec rodil, so se začeli problemi.

Ko sta se mami in oči poročila, se je začelo nasilje, oče je mamo varal, ona je odšla nazaj k mami, se hotela ločit, potem je prišel po dveh tednih k njej in mu je bilo hudo, da jo je pač udaril, in mama se je spet vrnila.

...ko je mami začela hodit v službo, je bil oče ljubosumen in je ni pustil nikamor. Ona nima nobene prijateljice, s katero bi šla ven, da bi se malo sprostil, ker si ne upa reči, da bi šla. S tem se je vse spremenilo. To njo duši, potem se to prenese na nas. Oče je bolj živčen človek, nasilen. Situacija doma je zelo zategnjena.

2. O vzdušju v družini (mladostnica dodatno osvetli):

Vsi smo bili veseli, da ni bilo očija doma. Ko je prišel oče domov, smo šli vsi v sobo, mami je bila v kuhinji. Malo smo sedeli skupaj, zvečer pa, če smo gledali kakšen film, smo bili bolj tiho, nihče si ni upal govorit o tem. Malo smo se pogovarjali doma. To je bilo na splošno.

3. O odnosih s sorojenci (mladostnica dodatno osvetli):

Starejši brat in sestra sta me vedno tako malo gor vlekla. Z bratom sem se razumela bolj povrhu. S starejšo sestro sva si bili bolj blizu, vedno mi je pomagala, mi kaj dala, tudi sedaj hodim k njej na obiske.

3. O odnosu s staršema (mladostnica dodatno osvetli):

Z očetom se ne razumem, že od malega, tudi mama je bila dosti tepena od njega, tako da sem imela jaz strah do njega, ker se mu nisem upala povedat, kar sem mislila. Bala sem se ga. Opazil je, da se ga bojim in je dobil oblast nad mano še višjo, kakor jo sicer ima.

Z mamo se zelo dobro razumem, ona bi mi dala vse, bilo ji je hudo, ko sem odšla sem, sama je dosti trpela.

V danem primeru bi lahko rekli, da je iz zaznamka v dokumentaciji razvidna le povzema na problemska usmeritev; prepoznavanje problemov v družini ter izpostavljanje pretežno nesprejemljivega, težavnega vedenja mladostnice v danih razmerah.

4.2.2. Prikaz primera, kjer informacije samopredstavitve dodatno osvetljujejo razmere v družini (kategorija »prevzemanje vloge odraslega v družini«)

Kategorijo »prevzemanje vloge odraslega v družini« sem oblikovala izključno na podlagi intervjujev, v katerih je bila ta tema posebno in neposredno izpostavljena. V dokumentaciji se nekatera poročila te teme dotaknejo v okviru pojma »neugodne okoliščine družinskega dogajanja« (npr. št. 28 - *mama je bila zaradi bolezni dalj časa odsotna in otroci so bili večino časa več ali manj prepuščeni sami sebi ... ipd.*). Do »prevzemanja vloge odrasle osebe« je v omenjenih primerih prišlo prostovoljno, ponavadi iz občutka odgovornosti mladostnice do posameznih družinskih članov (mame, sorojencev...), po sili nastalih razmer v družini, ali pa poročajo, da so bile v vlogo »odraslega« potisnjene. Slika 1 kaže poskus kategoriziranja tovrstnih izjav v nekaj tipov prevzemanja vloge odraslega v družini:

Tabela 11: Vidiki oz. tipi prevzemanja vlog odraslega.

VIDIKI/TIPI PREVZEMANJA VLOGE ODRASLEGA:
<p>Prispevek k boljšemu materialnemu položaju v družini</p> <p><i>Očeta ni ... tako jaz pomagam, da boljše živimo. Svojo štipendijo dam, sedaj smo kupili postelje, pa telefon...</i></p>
<p>Prevzemanje gospodinjске vloge</p> <p><i>Ko sem bla doma, je brat šel zjutraj v šolo, oče pa je že pred mel službo, pa sem jast morala bit doma, kot da bi bla mama njihova. Tem pa sem se zjutraj zbudla, pa mal pospravla po hiši, ne,</i></p>
<p>Skrb in odgovornost za sorojence</p> <p><i>Jaz sem že pri 9 letih kuhala, mama je bila bolna in jaz sem tako poskrbela za tamala dva... smo mel veliko skrbi, za malega sem jaz skrbela že od mojega 11 leta...</i></p>
<p>V otroštvu sam/a skrbela zase</p> <p><i>Že v OŠ, če sem jaz hotla kaj jest, sem si morala že v 1.r sama kuhat, prat in za vse skrbet zase, oče je bil v tujini, ona pa je bila skoz pijana...</i></p>

Vloga psevdopartnerja

Jaz sem njega vprašala, drug dan po tistem je to blo, zakaj je pršlo do tega. Je reku, ja mamica je imela menstruacijo. To se pravi, če je ona imela menstruacijo, se je pol mogu name spravt. Sploh vam ne znam opisat zakaj, če je ona imela menstruacijo, zakaj se je šel pol na svojo lastno hčerko spravt

Poseganje v odnose med staršema in reševanje konfliktnih odnosov med njima

Mamo je oče maltretiral, se je hotla enostavno ubit ...sem potem jest šla enkrat k zdravniku in sem rekla, da ji pač ne sme več dajat tablet, ker si uničuje življenje in nas hoče pustit. Od takrat pa ni dobila več nobenih tablet.

Ob upoštevanju zaznamkov dokumentacije celotnega vzorca raziskave ugotavljam, da informacije dokumentacije (pretežno) *povzemanlo in bolj generalno pojasnijo razmere in odnose v družini, izjave so kratke, večpomenske, pojmi večplastni*. Izjave mladostnic pa predstavljajo kronološko bolj ali manj (odvisno od primera) pregledno razumevanje odnosov in razvoja družinskih razmer, ki je v izjavah značilno predstavljeno z vrsto konkretizacij opisov. Opisi in primeri življenjskih razmer in odnosnih situacij so obsežnejši, kot jih zasledimo v dokumentacijskih virih. Samopredstavitve vključujejo zgoščeno, vživeto, doživljajsko, vedenjsko opisno in spoznavno sestavino pripovedi v opisu različnih dogodkov in situacij v družini. V opisih odnosov in razmer so v samopredstavitvi izpostavljene zadovoljene in nezadovoljene potrebe, kot jih doživljajo mladostnice v odnosu do posameznih članov v različnih družinskih situacijah v preteklosti in sedanosti. V samopredstavitvi mladostnice izpostavijo dodatne informacije iz družinskega življenja, ki jih evaluirajo kot pomembne zase in za druge družinske člane v razvoju družinskih razmer. Izpostavljen je opis lastnega vedenja in funkcioniranja posameznih družinskih članov v različnih družinskih situacijah.

Obsežni opisi in primeri razmerij v družini nam dajejo pregledno sliko družinskih odnosov s predstavitvijo posameznih družinskih članov, ki jih mladostnica doživlja podporno ali obremenilno, in so s tem pomembni za oceno njenega položaja - pomemben podatek o viru podpornih dejavnikov v družini, ki jih lahko identificiramo kot vire pomoči v načrtovanju socialnopedagoških intervencij.

5. Razprava in zaključki

Tako kot se v ujemajočih informacijah posredno odraža sprejeta vloga »zavodske gojenke«, se v dopolnilnih informacijah dokumentacijskih virov primarno odrazi »vloga strokovnjaka«, ki dosledno sledi svojem strokovnemu področju in v oceni mladostnice prispeva sistematično urejen opis, ki vključuje vrednotenje in pojasnjevanje položaja mladostnice. Če izhajamo iz poudarkov Wolfensbergerja (prim. Dekleva, 1995), je v luči normalizacije pomembno, kako mladostnice opredeljujejo ustanove. Kljub temu, da nismo podrobneje analizirali dopolnilnih informacij dokumentacijskih virov, iz prikazov ugotavljamo, da so informacije strokovnjakov bolj usmerjene v prikaze primanjkljajev in le nekatere tudi dopolnjene s prikazi varovalnih dejavnikov in predlogi možnih intervencij.

Menimo, da je naravnost in usmerjenost v prikaz primanjkljajev zelo zakoreninjen vidik v strokovni praksi in spreminjanje le-tega je težaven in dolgoročen proces. Potrebno bi bilo strokovnjake seznanjati z drugačnimi možnostmi ocenjevanja in obravnavanja težav posameznikov v socialni integraciji, na način, ki bi spodbujal k prepoznavanju in razumevanju tako šibkih kot tudi močnih področij v življenju posameznika in s tem prispeval k normalizaciji življenja.

Samopredstavitve (subjektivno razumevanje in konceptualizacija lastne življenjske situacije) prispevajo naslednje značilne vsebinske in konceptualne tipe informacij:

- Intervju konceptualno dopolnjuje dokumentacijske vire z jedrno izpostavljenimi osebnimi zgodbami, večperspektivnostjo v podajanju izjav¹⁵, razlagalnostjo življenjskih odnosov in okoliščin ter konkretiziranimi opisi življenjskih dogodkov.
- Intervju vsebinsko dopolnjuje vire dokumentacije s specifično izpostavljenimi temami in težavami na osebnem (npr. različne čustvene stiske in obremenitve), družinskem (npr. prevzemanje različnih vlog v družini, predelovanje izkušnje posilstva) in drugih življenjskih področjih.
- V intervjuju sledimo prikazu pomembnih, občasnih in sedanjih življenjskih tematik, kot jih doživljajo in opisujejo mladostnice.
- Izpostavljene življenjske tematike osvetljujejo - v povezavi z raznovrst-

¹⁵ Mladostnice se postavljajo v svojo ali v perspektive drugega, staršev, prijateljev, sorojencev ipd., medtem ko je v dokumentaciji prevladujoča perspektiva strokovnjaka.

nimi spoprijemalnimi mehanizmi, tako pri sebi kot pri osebah v njihovem ožjem matičnem okolju - dejavniki, ki so korektivno ali blažilno delovali na umeščanje intervjuvane osebe v socialni prostor.

Mladostnicam je bila postavljena naloga, da predstavijo svoj življenjski položaj, da predstavijo svoje težave na posameznih področjih ter svoje načrte in želje za prihodnost. V pripovedih prihaja do izraza več različnih komponent, iz katerih lahko sklepamo, da so med drugim tudi odraz specifičnih razvojnih nalog in značilnosti tega obdobja:

- spoznanja o lastnih sposobnostih, lastnostih in značilnostih in občasnih težavah pri izražanju le - teh,
- izražene so želje mladostnic, kakšne bi želele biti in kaj bi želele doseči,
- delno prikrito in delno odprto so izražena pričakovanja do odraslih, tudi tista, ki so zanje posebna obremenitev,
- v nekaterih samopredstavitvah zasledimo razliko v konceptualizaciji spoznavnih sposobnosti, ki niso v skladu s predstavitvijo lastnih ravnanj. Na primer, nekatere mladostnice se predstavijo kot »samostojne«, toda sočasno poročajo o težavah uravnotežanja tega koncepta na posameznih življenjskih področjih (npr. v prijateljstvu, ali odnosih do staršev, vzgojiteljev ipd.),
- mladostnice izpostavljajo neugodne izkušnje, ki izhajajo iz ambivalentnega odnosa, napetosti, želja, pričakovanj in dejanskega vsakodnevnega življenja,
- mladostnice se zavedajo razkoraka med »željenim« in resničnostjo vsakodnevnih življenjskih situacij in pogojev, ki jim bodo morale zadostiti, ter ovir, ki jim lahko stopijo na pot pri uresničevanju ciljev in želja.

Ugotavljamo, da se lahko iz intervjujev mladostnic delno seznanimo z značilnostmi in razvojnim dogajanjem v adolescentnem obdobju, prvenstveno pa smo v prikazu rezultatov sledili analizi in konstrukciji ključnih pomenskih izjav in manj razvojnim značilnostim tega obdobja. Ugotavljamo pa, da nam informacije pomenijo neke vrste zemljevide dogajanja v življenju posameznic, iz katerih lahko posredno sklepamo tudi o razvojnem dogajanju. S tem, ko želimo razumeti proces delovanja in oblikovanja identitete v tem obdobju, lahko posledično s svojim pedagoškim ravnanjem omogočamo optimalno organiziranje interakcij, v katerih bo omogočen proces, da mladostnica dosega vse boljše uravnoteženost lastne konceptualne sheme.

Morda nekaj več pozornosti namenimo še specifičnim temam, kjer smo opazili največji razkorak v obsegu informacij in tematiziranju v enem ali drugem viru. Tak razkorak se pokaže pri tematiziranju spolne zlorabe in uživanja drog. Omenjeni temi sta v dokumentaciji največkrat izpostavljeni z naslednjimi izrazi: »sum spolne zlorabe«, »težave z uživanjem drog«. Za razliko od drugih področij, npr. družine in življenjskih tem na tem področju, ki je v dokumentacijskih virih obsežno in sistematično razdelano, v teh drugih primerih ne zasledimo zaznamkov, ali pa so ti zelo kratki, v enem ali dveh stavkih.

Ta ugotovitev nas navaja k razmišljanju in iskanju razlag za tovrsten pojav. Porajajo se nam naslednja vprašanja: Zakaj vzgojitelji in drugi strokovnjaki o tem lažje spregovorijo¹⁶, tega pa v uradnih dokumentih ne predstavljajo in opisujejo? Se jim te informacije ne zdijo toliko pomembne kot mladostnicam? Ali ne poročajo o tem zato, ker nimajo jasnih strokovnih smernic ali jim primanjkuje kriterijev za ocenjevanje in pojasnjevanje teh problemskih položajev. Ali ne poročajo o tem, ker menijo, da bi s tem škodovali mladostnici? Ali ne poročajo o tem iz osebnih razlogov in lastnega neugodja? Nasprotno, mladostnice o tem poročajo zelo odprto in zdi se, da so te teme zanje zelo pomembne. Morda bi v raziskovanju teh področij kot strokovnjaki v prihodnje izhajali iz pogovorov z mladostnicami (ne iz dokumentacijskih virov) in tako dobili bolj realno sliko o izpostavljanju in obravnavanju omenjene problematike.

Naj na koncu izpostavimo še nekaj misli, ki podpirajo dejavno udeležbo posameznika v ocenjevalnem procesu njegovega življenjskega položaja. Temeljno načelo vsake socialnopedagoške obravnave je spoštovanje in krepitev posameznikove avtonomije, upoštevanje uporabnikov kot subjektov akcij, ki izkoriščajo ustrezne vire, da bi dosegli specifične cilje, ter odgovornih oseb, ki so sposobne sprejemati lastne odločitve. Posledica take naravnosti v oceni položaja je, da socialni pedagog primarno ne deluje drugače kot s predstavitvijo argumentov, ki opravičujejo cilje, pomene in posledice. Mladostniki v večini primerov niso vključeni v obravnavo brez lastne privolitve, prav tako pa tudi niso izpostavljeni socialnoekološkim okoliščinam, v katerih ne bi mogli nadzorovati učinkov. Potemtakem naj diagnoze in iz njih izpeljane vzgojne intervencije podpirajo sposobnost posameznikov pri tem, da se sami racionalno in emocionalno odločajo.

Namen socialnopedagoškega diagnosticiranja in posredovanja je, da za-

¹⁶ Tak vtis sem dobila iz pogovorov z vzgojitelji.

gotavlja posamezniku doseči tak nivo, da bo sposoben samostojnega delovanja in občutka lastne identitete. Tako bi adolescentom z vedenjskimi težavami morali pomagati pri izgradnji predstave o resničnosti in izgrajevanju lastne kompetence vse dotlej, dokler ne bodo sposobni usmerjati in interpretirati lastnega delovanja. V tem smislu mora socialni pedagog ne le presojati in ocenjevati, ampak delovati predvsem kot zagovornik, varuh in svetovalec, ki je poklicno usposobljen za pomoč mladostnikom. Mladostnike lahko v pogovoru in komunikaciji usposablja, da si pomagajo sami, da se žosvobodijo' in odkrijejo svoje skrite in še neizražene sposobnosti. Samopredstavitev na vzgojnem področju pomeni diskurz, v katerem skušata socialni pedagog in posameznik oceniti in najti primerne rešitve za probleme in tako ustvariti interakcijo, v kateri imata oba enake pravice in je sankcij čim manj.

Kvalitativna analiza samopredstavitve, kot smo jo predstavili v tej nalogi, je le ena od možnih metod, ki ima številne različice. Če jo bomo upoštevali, bomo povečali uvid v to, kako mladostniki dojemajo sebe in svoje socialno okolje ter svoje možnosti za spoprijemanje s problemi, kar lahko izboljša kakovost socialnopedagoškega dela, saj nas vodi k boljšemu razumevanju mladostnikov.

Umeščanje samopredstavitve pa zahteva tudi korenito spreminjanje miselnosti o strokovni vlogi in pomenu socialnopedagoškega ocenjevanja in obravnave.

6. Literatura

Bečaj, J. (1989). Kriteriji za oddajo v vzgojni zavod. Ptički brez gnezda, 13, št.27, s. 7-30.

Damon, W., Hart, D. (1988). Self-understanding in childhood and adolescence. New York: Cambridge University Press.

Dekleva, B. (1993). Prikaz Wolfensbergerjevega razumevanja in vprašalnika normalizacije. V Dekleva, B. (ur.): Življenje v zavodu in potrebe otrok (normalizacija). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Edelbrock, C. & Costello, A. (1984). Structured Psychiatric Interviews for Children and Adolescents. V G. Goldstein & M. Hersen (ur.): Handbook of Psychological Assessment. Elmsford: Pergamon Press.

Garbarino, J. in ostali (1992). What children can tell us. San Francisco: Jossey - Bass Publishers.

Hvalec, B. in Knafelc, M. (1984). Analiza, sinteza in kritični pregled dokumentacije o programu vzgojnega in prevzgojnega dela v vzgojnih. Ptički brez gnezda .9 (20), 6-9.

Mesec, B. (1989). Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Miles, M.B. in Huberman, A. M. (1994). Qualitative Data Analysis. London: Sage Publications.

Mollenhauer, K. in Uhlendorff, U. (1995). Sozialpädagogische Diagnosen II. Weinheim und München: Juventa Verlag.

Müller, B. (1994). Sozialpädagogisches Können - Ein Lehrbuch zur multiperspektivischen Fallarbeit. Freiburg im Breisgau: Lambertus Verlag.

Muuss, R. (1996). Theories of adolescence (6th ed.). London: McGraw Hill comp.

Nastran-Ule, M. (1997). Temelji socialne psihologije (2. dopolnjena izdaja). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče Ljubljana.

Opara, D. (1998). Kako do skupne diagnoze? Defektologica Slovenica, 6 (3), 63-73.

Polak, A. (1996). Subjektivne teorije učiteljev in študentov pedagoških smeri glede na smer izobrazbe in pedagoške izkušnje. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta

Uhlendorff, U. (1997). Socijalnopedagoške diagnoze III. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Young, J. G, O'Éien, J. D., Gutterman, E. M. in Cohen, Ph. (1987). Research on the Clinical Interview. Journal of the Child and Adolescent Psychiatry, 26 (5), 613-620.

Izvirni znanstveni članek, prejet septembra 1999.